

ביאורים והרחבות מסביב לספר אורות

אורות "ארץ ישראל" פרקים א - ב

על-פי סיכומי שיעורי ראש הישיבה הרב זלמן ברוך מלמד שליט"א

"שפע קודש הקדשים של ספר האורות הזה", כך פותח מורנו ורבנו הרב צבי יהודה את הקדמתו ל"אורות". יש כאן שימוש בביטוי מיוחד: "קודש הקדשים". הרצ"ה היה מדבר על הביטוי הזה: "קודש הקדשים" - ביטוי זה לקוח מדברי רבי עקיבא על שיר השירים: "כל הכתובים קודש, ושיר השירים קדש קדשים". צריך להבין את כוונת הדברים: שיר השירים הוא כולו משל, משל לאהבת הקדוש ברוך הוא וכנסת ישראל, אהבה עליונה, אהבת ה' יתברך וכנסת ישראל. על בחירת ישראל - העם הנבחר, עם הקודש, קדוש מטבעו, עם שנברא עם נשמה קדושה, לא ניתנת לשינוי.

בחירת ישראל, ואהבת ה' יתברך וכנסת ישראל, זהו יסוד הכל, יסוד כל הופעה של קדושה בעולם. גם התורה ניתנה בשביל ישראל, ישראל קדמו לתורה, נפשות ישראל חביבות מן התורה, עד שחובה לחלל את השבת, כאשר יש סכנת נפשות לאדם מישראל.

וזהו הברור של ספר אורות: קדושת ישראל. ובכלל זה ישנה גם: קדושת ארץ ישראל.

ארץ ישראל

פרק א

המשפטים הראשונים הם חשובים ביותר, יש כאן ביאור יסודי ביותר של ענינה של ארץ ישראל:

אומר הרב:

"ארץ ישראל איננה דבר חיצוני, קניין חיצוני לאומה, רק בתור אמצעי למטרה של ההתאגדות הכללית והחזקת קיומה החומרי או אפילו הרוחני. ארץ ישראל היא חטיבה עצמית קשורה בקשר חיים עם האומה, חבוקה בסגולות פנימיות עם מציאותה".

ארץ ישראל איננה אמצעי - לאיזו מטרה שלא תהיה, גם לא לצורך רוחני!

בין עם ישראל וארץ ישראל יש קשר עצמותי, כעין שני אברים המשתייכים אל נשמה אחת.

מור הרב צבי יהודה, היה רגיל לומר כאן כך: כשם שישנו העניין של "תורה לשמה" כך יש גם עניין של "ארץ ישראל לשמה".

1. השיעורים סוכמו בידי אליקים זית.

2. ראה תנחומא (בובר) תצוה, א ד"ה [א] שיר השירים.

3. ראה בראשית-רבה (וילנא) א, ד.

4. ראה תנא דבי אליהו רבה (איש שלום) טו, ד"ה "אמר לי רבי".

אפשר להרחיב מעט בעניין: ישנן מדרגות בלימוד התורה, יש לימוד תורה שלא לשמה, כלומר: לימוד לשם השגת מטרות חיצוניות כלשהן, ויש לימוד תורה לשמה, ללא שום מטרה נוספת. קימות מדרגות שונות בדבר: יש סוג לימוד אשר אינו "לשמה". ישנו לימוד אשר ביחס אל הנ"ל נחשב "לשמה", אבל באמת עדיין אינו במדרגה העליונה, וביחס אל המדרגות היותר גבוהות הוא נחשב "שלא לשמה". המדרגה הכי פחותה, שאינה נחשבת לימוד כלל, זה הלימוד על מנת לקנטר, זה הכי נורא, מי שלומד כדי לחפש כלים לנגח את התורה והקדושה. ישנה מדרגה פחות נמוכה - לימוד שלא לשמה - העושה את התורה קרדום לחפור בה. משתמש בתורה לקידום מטרותיו שלו. ישנה מדרגה של לימוד כדי לקבל כבוד. גם לימוד כזה, יש בו משום ביזיון לתורה - נעשה בו שימוש בתורת ה' למטרות חיצוניות וזולות.

מעל אלו ישנה מדרגה יותר טהורה, אבל גם היא איננה לימוד תורה לשמה: לימוד כדי להחכים. כאן כבר מדובר על דבר יותר נעלה מאשר המטרות המגושמות שזכרו לעיל.

מעל כל אלו ישנה עוד מדרגה: "לומד על מנת לקיים" - זוהי כבר מדרגה של לימוד תורה לשמה. אדם לומד, כדי לדעת כיצד עליו להתנהג. היה על כך ויכוח בין חכמינו זיכרונם לברכה: האם גדול תלמוד או גדול מעשה. למסקנה הכריעו, כי: "גדול תלמוד שמביא לידי מעשה"⁵. זהו משפט שצריך בעצמו לביאור. ישנן דעות שונות בין המפרשים כיצד לבראו. נביא כאן בקצרה את פירושו של המהר"ל מפראג: המהר"ל מבאר שגדול תלמוד - כי כל המעשים נמשכים אחריו. לא שגדולת התלמוד היא בתור אמצעי למעשה, אלא גדול תלמוד, שכל המעשים כרוכים אחריו, ומושפעים ממדרגתו. כאשר התלמוד גדול - כל המעשים שעושה האדם גדלים בצמוד אל גידולו של תלמודו.

אולם, גם לימוד על מנת לקיים, איננו המדרגה העליונה של לימוד תורה לשמה.

פירוש המילה "לשמה" הוא, עבור עצם הלימוד: לשם לימוד תורת ה'. האדם לומד בשביל התורה - בשביל שהתורה תאיר יותר בעולם. האדם לא לומד לצורך עצמו, כל לימודו הוא בשביל שהתורה תגדל!

אמנם, כאשר האדם מאיר את אור התורה בעולם, הראשון שמושפע מכך זה הוא בעצמו, אבל לא זו המטרה. אין כוונתו שהוא יגדל, אלא שהופעת התורה בעולם תגדל! לימוד לשם התורה.

יש לברר את העניין מעט יותר: התפשטות התורה בעולם כוללת את זה, שעולם המעשה כולו יונהג על פי הדרכות התורה. זהו יסוד חשוב ביותר בתורה.

למרות שלימוד על מנת לעשות הוא מדרגה גבוהה של תלמוד תורה, הלימוד איננו אמצעי כדי לדעת איך לעשות, אלא המעשה נמשך מלימוד התורה. זה שהמעשה נמשך מן הלימוד הוא דבר חשוב מאוד, אבל העיקר בלימוד התורה הוא עצם לימודה של התורה.

אמנם, שלמות של לימוד תורה לשמה, הוא לימוד, כדי שהתורה תאיר ותופיע יותר בעולם בכל צדדיה, הן בצד של לימודה של התורה, הן בצד של התגלותה במעשה. אין כוונת הדברים למדרגת הלימוד על מנת לעשות (מדרגה שכבר נזכרה לעיל, וצוין כי אינה המדרגה העליונה

הכלל לבין הפרטים בעם היהודי - התמונה היא בדיוק הפוכה! אלו הם דברי הרב כאן: כלל ישראל איננו אוסף של פרטים. כלל ישראל הוא ישות בפני עצמו, מציאות אחת, כמו נפש אהת של האדם. היחידים והפרטים בעם ישראל הם כעין איברים של הגוף אשר בו נתונה ומתגלה הנשמה הזו.

ניתן להמשיל את המציאות הזו אל דוגמאות כמו הממשלה ומוסדותיה, או עיריות ורשויות מקומיות, או חברות בע"מ - אלו הם גופים ציבוריים ושיתופיים העומדים בפני עצמם. לא כאוסף של פרטים. אדם המתגורר בעיר מסוימת, לא יוכל לקחת לעצמו עמוד חשמל שהציבה העירייה, בטענה שהוא נוטל את חלקו בשותפות הציבורית של תושבי העיר. אלו דוגמאות למציאות של כלל.

דומה לזה היא ההבנה של מציאותו של "כלל ישראל": כלל ישראל מרכיב את הפרטים, היחידים הם כמו ענפים המתפשטים ויוצאים מן הגזע.

ניתן לדמות זאת למושג ההלכתי של "ירושת הבית" - כללות נכסיו של הנפטר נופלות לידי כל היורשים, זהו המצב הראשוני, אחר-כך ניתן לחלק ולפרק את המציאות הזו, אבל זו המציאות הראשונית. יש לכך השלכות לגבי פסיקת הדין בקשר לנכסי הירושה. לדוגמא: לגבי מי שיש לגביו ספק, האם הוא אחד מן היורשים, והאם הוא זכאי בחלק מן הירושה, איננו אומרים שיקבל מחצית מחלקו היחסי בירושה. אלא אנחנו אומרים, שהירושה כבר נמצאת בידי אחרות, שאותו בה באופן ודאי, ואילו הוא בא להוציא מידי אלו בטענת ספק, ואין ספק מוציא מידי ודאי. וישנן עוד השלכות למצב זה.

דוגמא טובה למשמעות העניין הזה של מציאות הכלל, ישנה בדיני קורבנות חטאת: אחד המיוחדים שבקורבנות החטאת הוא "פר העלם דבר של צבור": בית הדין הגדול הורה הלכה בטעות, והציבור, שהלך בעקבות ההוראה, חטא. הדין הוא שהציבור כולו מביא פר אחד לקרבן חטאת. ומה תהיה ההלכה כאשר כל האנשים, אלו שחטאו בעקבות ההוראה המוטעית, כבר נפטרו? בשאר קורבנות חטאת ההלכה אומרת: "חטאת שמתו בעליה - תמות", ואין חיוב על יורשיו של החוטא להביא את קרבן החטאת במקומו. גם אם החוטא כבר הפריש בהמה בשביל קרבנו - לא יקריבו אותה על גבי המזבח, אלא יניחו אותה למות. אבל לגבי חטאות הציבור הדין שונה, ההלכה אומרת: "אין מיתה בציבור", וגם אם כל החוטאים כבר נפטרו - יביאו הציבור קרבן. ומדוע? הרי כל החוטאים כבר אינם כאן? אלא - הנשמה היא אותה נשמה, נשמת הכלל. נשמת הכלל חיה בתוך האומה, בדור זה היא מתגלה בפרטים החיים בו, ובדור אחר היא מתגלה בפרטים החיים אז. אבל הנשמה, הישות, היא אותה הנשמה.

ניתן להמשיל זאת למציאות של נהר: הנהר הוא אותו נהר, היום כמו מחר, וכמו בעוד שנים, זאת למרות שהמים אשר נמצאים בו עתה, אינם אלו שהיו בו אתמול. המים אשר היו בו אתמול כבר זרמו ועברו, וחדשים באו אחריהם, אבל הנהר הוא אותו הנהר.

מחשבתו של הכלל

לאחר שהבנו שיש מציאות של כלל - צריך להבין שיש מחשבה של כלל: המהר"ל מפראג, כאשר הוא מדבר על מעלתו של הלימוד בחברותא, מסביר שבלמוד כזה, כאשר שנים דנים ביניהם בסוגיא, המחשבה יוצאת מגדרו של הפרט, וישנה כאן מחשבה יותר עליונה, מחשבה

שאינה פרטית. כאשר מדובר על לימוד בעשרה - המעלה גדולה עוד יותר (עשרה הם כבר מדרגה של ציבור).

כאשר אנחנו מדברים על האומה בכללה - לאומה ישנה המחשבה שלה. הפרטים באומה אינם יוצרים את מחשבתה, אלא באפשרותם לגלות אותה. מחשבתה של כנסת ישראל היא זרם, שקיים כל הזמן - וכאשר האדם פוגש בו - הוא מגלה אותו.

לכלל ישראל יש השגה מיוחדת במינה - השגה גבוהה מאוד, שעולה בהרבה על ההשגות של היחידים: היחיד יכול להגיע אל ההשגה הזו על-ידי השתאבות אל תוך כלל ישראל, על-ידי התבטלות כלפי כלל ישראל, וכאן אנחנו מגיעים אל דברי הרב: על-ידי ההשתאבות בכלל ישראל משיגים את "רוח ה' אשר על האומה בכללה". זוהי בעצם השגה של רוח הקודש, ושל נבואה, ויש בזה מדרגות על גבי מדרגות, של רוח הקודש, ושל נבואה.

"שהיא שולחת את קווייה בצבעים טבעיים בכל הארחות של ההרגשה הבריאה" - ההרגשה היא נובעת מרוח ה' אשר על האומה בכללה. הרב לא מסביר, אלא מתאר מציאות - 'כך הם הדברים'. מי שמרגיש כראוי - מרגיש שכל הסבר יהיה קטן, כי העומק הרבה יותר גדול, הדברים נובעים מרוח הקודש.

"ומזרחת היא את זריחתה העליונה וכו' את לבב קדושי הרעיון ועמוקי המחשבה הישראלית" - מדובר כאן לא רק על רגש, הרוח הזו מופיעה אצל האנשים הגדולים גם בהשגות - השגות נעלות.

הרב אומר באיגרותיו: כמה שנפריזו בתיאור מעלתה של ארץ ישראל - הלוא שנוכה לתאר חלק אחד מעשרת אלפים במעלתה!

ומוסיף ואומר: ישנם בארץ ישראל גילויים של קודש אשר אינם קיימים כלל בחו"ל. הרב אומר כי הוא מבחין בזה עפ"י הניסיון. לא כל אחד רואה קודש, בשביל לראות קודש צריך 'עיני קודש'. למיוחדים - זה מתגלה. כמו שישנם המרגישים בקדושת השבת, לא רק בגלל האווירה וההרגל, אלא מכיוון שהם חשים ממש את קדושתה.

לסיכום העניין: על ערכה של ארץ ישראל אי אפשר לעמוד בשכל רציונלי פשוט, רק ברוח"ק, כזו המתגלה על האומה בכללה, ומתגלה על פרטים מיוחדים, לפי מידת התרוממותם.

אהבת ארץ ישראל מופיעה באופן טבעי ופשוט אצל רבים. אבל להגיע לרמה של הסברה - זה נעשה כפי שנתבאר לעיל.

ממשיך הרב ואומר:

"המחשבה על דבר ארץ ישראל, שהיא רק ערך חיצוני כדי העמדת אגודת האומה, אפילו כשהיא באה לבצר על ידה את הרעיון היהודי בגולה, כדי לשמור את צביונו ולאמץ את האמונה והיראה והחיוזק של המצוות המעשיות בצורה הגונה, אין לה הפרי הראוי לקיום, כי היסוד הזה הוא רעוע בערך איתן הקודש של ארץ ישראל. האימוץ האמיתי של רעיון היהדות בגולה בא יבא רק מצד עומק שיקועו בארץ ישראל, ומתקוות ארץ ישראל יקבל תמיד את כל תכונותיו העצמיות".

הרב דוחה כאן גישות שונות של התייחסות אל ארץ ישראל. יש שעושים אידיאולוגיה

מהיהדות בחו"ל, ואומרים שארץ ישראל היא בסה"כ "מסגרת מועילה". אומרים שארץ ישראל היא בסה"כ מתנה, תנאים טובים, גוהיות, שמקבלים אותם אם יש תורה. לכן אומרים, לא צריך לעסוק בשוב הארץ, אלא רק בתורה, ומתוך כך יבוא ישוב הארץ, כגוהיות, כמתנה לשומרי תורה.

אבל האמת היא כי ארץ ישראל אינה בשביל הגוהיות: ארץ ישראל היא בעצמה המצווה; ודאי שכך היא דעת הרמב"ן בספר המצוות, הרמב"ן מונה את ישוב הארץ כמצוות עשה דאורייתא. נראה שכן היא גם דעת הרמב"ם, והסיבה שלא מנה אותה בספר המצוות היא, עפ"י הכלל שקבע, כי אינו מונה מצוות שהן כלליות, וארץ ישראל היא מצווה כללית. גם אם אין זו מצווה מדאורייתא, ודאי שוהי מצווה מדרבנן.

לכל הדעות - ישוב ארץ ישראל שקול כנגד כל התורה כולה, והיכן שמענו שעוובים מצוות לצורך התורה כך סתם? יש בזה כללים בהלכה!

הרב מסביר את העומד מאחורי האידיאולוגיה הזו: זה בא מתוך מחשבה, שהדגשת ענינה של ארץ ישראל, מביא לידי הבנה עד כמה חמור מצב היהדות בגולה, ועלול לגרום ייאוש ורפיון לעם היושב בחו"ל. ולכן באו להמעיט בערכה של הארץ, ולהזניחה, כדי להגן על היהדות בחו"ל.

אומר הרב: למרות שזו הסתכלות שהיא לכאורה לשם שמים - אסור לומר כך; זה גם לא יעמוד! זה רעוע! רעוע בערך איתן הקודש של ארץ ישראל". האמת היא בדיוק להפך: ארץ ישראל אינה כלי בשביל יהדות הגולה; המרכז הוא ארץ ישראל - ודווקא מתוך קישור ותקווה אל הארץ, יבוא החיזוק ליהדות הגולה. יהדות הגולה עומדת על ציפיית הישועה: כמו שאומר הרמב"ן: כל קיום המצוות בחו"ל הוא בבחינת "הציבי לך ציונים" - כל המצוות בחו"ל הן העתק, העתק של המקור - המקור הוא ארץ ישראל, ולא צריך לעשות מההעתק אידיאולוגיה: מצוות אמיתיות הן דווקא כאשר הן קשורות בארץ ישראל!

אי אפשר לומר כי עד שיבוא משיח אין עניין בקשר עם ארץ ישראל וישובה - שהרי כה רבים מבין הראשונים והאחרונים התאמצו כל כך לבוא אל ארץ ישראל! ומה היה העניין שגילו גדולי ישראל בארץ ישראל? לאומנות גרידא? אלא שישנו ערך עצמי בארץ ישראל!

היום יש התקרבות בציבור החרדי לעניינה של ארץ ישראל. לצערנו צריך לומר שזה בא בעקבות נטישתם של 'חילוניים' רבים את העניין. בעבר היו נושאי דגל הצינונות אנשים חילוניים, ולחרדים היה קשה להצטרף לזה. מה גם, שהיו שעלו לארץ ישראל והתפקרו, עובדה שגרמה חששות מפני עליה ארצה. אחר-כך גם עשו אידיאולוגיה מתוסר החיבור לארץ. עכשיו - כשחילוניים התרחקו מן העניין - לחרדים קל יותר להצטרף.

גורם נוסף, שמשפיע על התקרבות החרדים לעניין ישוב הארץ, הוא התחזקות הציבור הדתי הצינוני. ב"ה, מתרבים תלמידי החכמים השלמים, שכוללים הכל ביחד, וכוללים תורה וארץ ישראל - וזה משפיע. ניכר לעין כל שניתן להקפיד על קלה כחמורה, בתורה, במצוות ובמידות, ועם כל זה - לגלות דבקות נפלאה בארץ ישראל. גם סיבות "צדיקות", כמו קברות צדיקים וכו', גורמות לקשר הזה. בייחוד כאשר באים לבקר במקומות הללו, ושם - הרי המתנחלים מחזיקים ושומרים.

מסיים הרב את פרק א, ואומר:

“צפית הישועה היא כח המעמיד של היהדות הגלותית, והיהדות של ארץ ישראל היא הישועה עצמה”.

“כח המעמיד” - זהו מושג הלכתי, מעמיד נוזל למוצק, כאשר יש תערובת של דבר אסור עם דבר מותר במאכל, אם דבר האיסור הוא “מעמיד” - הרי אינו בטל. אפילו כאשר הוא מהווה רק חלק אחד מתוך אלף של התערובת. הכל עומד על “המעמיד”. אם כן - בגלות א”א לחיות חיים יהודיים בלא ציפיית הישועה! ציפיית הישועה - היא כח המעמיד של החיים היהודיים בגולה. “ויהדות ארץ ישראל - היא הישועה עצמה”.

“דברי תורה עשירים במקום אחד”: כל קיום היהדות תלוי בקישורה אל ארץ ישראל. הדברים האמורים כאן נשלמים על-ידי האמור בעמוד סב: אורות התחיה, פרק ח: ליהדות בגולה אין בסיס מעשי, כל הבסיס המעשי של יהדות הגולה הוא על-ידי “חזון הלב”. של זיכרון העבר, ושל צפיית העתיד. אבל המצב הזה אינו יכול להחזיק מעמד עד אין קץ, “יש קצבה כמה כח יש בחזיון לב זה לשא עליו את משא החיים ולסול (=לסלול) בכחו נתיבה לחיי עם”, מוכרחים עניין מעשי, “והקצבה - נראה שכבר מלאה צבאה. על כן יורדת היא יהדות הגולה פלאים”, היו שאמרו שירידת מצב היהדות בחו”ל אינה קשורה בארץ ישראל, וכי יש להתחזק בתורה בחו”ל. בא הרב ומסביר: הבעיה נובעת מחולשת הקשר אל ארץ ישראל! כל תקוות יהדות הגולה היא רק להינטע בארץ ישראל! “במקור חיים של חיים ממשיים, של קדושה עצמית, שאינה מצויה כי - אם בארץ ישראל”. ואומר הרב: “אפילו ניצוץ אחד של החיים הממשיים הללו” בארץ ישראל - “יחיה המון גדול ורב של חיים חזיוניים”. וממשיך ואומר: ככל שתתחזק האחווה בארץ ישראל, ככל שתתחזק שיבת ציון - כן יגדל גם כח התורה שבחו”ל. לכן, באמת, באה התעוררות אל ארץ ישראל.

פרק ב

דיברנו בפרק הראשון על הקדושה, על רוח הקודש, על דברים הגבוהים מן השכל. הרב הסביר כי השכל יכול להתעלות עד כדי להגיע אל מדרגה שמעל השכל. זו מדרגה של רוח”ק: רוח”ק המתגלה דרך שכל - בהירות פתאומית שבאה במתנה מלמעלה.

בפרק השני מוסיף הרב, כי אל המדרגה הזו ניתן להגיע רק דרך העיסוק ברזי תורה:

אומר הרב: “על ידי התרחקות מהכרת הרזים באה ההכרה של קדושת ארץ ישראל בצורה מטושטשת” מי שעוסק אך ורק בחלק הנגלה שבתורה - לא יוכל להכיר כראוי את קדושת ארץ ישראל.

“על ידי ההתנכרות אל סוד ד’ נעשות הסגולות העליונות של עמק החיים האלוהיים לדברים טפלים שאינם נכנסים בעמק הנשמה, וממילא יחסר הכוח היותר אדיר שנשמת האומה והיחיד, והגלות מוצאת היא חן מצד עצמותה; כי למשיג רק את השטח הגלוי לא יחסר שום דבר יסודי בחסרון הארץ והממלכה וכל תכני האומה בבניינה. יסוד צפית הישועה הוא אצלו כמו ענף צדי שאיננו יכול להתקשר עם עומק הכרת היהדות, וזה בעצמו הוא הדבר המעיד על חסרון ההבנה שיש בשיטה מעטת הלשד כזאת”.

חכמי הפנימיות אומרים על חכמת הפנימיות, כי היא "החכמה האמיתית". הקבלה נקראת "חכמת האמת", וגם נקראת "נשמת התורה". יש מדרגות על גבי מדרגות בהבנת התורה, ככל שהמדרגות פנימיות יותר - הן הנשמה של החלק היותר נגלה. מי שיש לו חסר בהכרת פנימיות התורה - יש לו חסר בהכרת נפשה של התורה. מצב כזה הוא בעייתי, ולעתים עלול לגרום לאדם בעיות אפילו בתחום פסיקת ההלכה. אמנם ישנם אנשים, אשר מטבע נפשם, שייכים יותר דווקא ללימוד החלק הנגלה שבתורה. יש אנשים המכנים את חכמת הפנימיות בשם "מיסטיקה", כביכול הדברים אינם ממשיים, חס ושלום! הנכון הוא כי ההבנה הפנימית היא ההבנה האמיתית, ההבנה הגדולה. יש החוששים, שעיסוק בדברים אשר למעלה מן השכל, עלול לגרום ממשולם, ועבירות של עיסוק בדברים שהם הפך הקדושה, למשל: דרישה אל המתים הוא איסור דאורייתא חמור! אבל לנו יש הרי את העולם הפנימי הקדוש והטהור - פנימיות תורת ישראל - וזוהי, כאמור, נשמת התורה. גדולי ישראל הרבו לעסוק בחכמה הפנימית, כדוגמא ניתן להביא את הגאון מוילנה - הגר"א היה ענק עצום, הוא שלט שליטה מלאה בכל חלקי התורה ומכמניה. הגאון הדגיש מאוד את חשיבות לימוד הנגלה וההלכה, אשר בלעדיו אין כלום, והנה: רוב חיבוריו הם בתחום הנסתר! גדולה מיוחדת במינה היתה לגאון בתחום הרמוז, ישנם בידינו רמזים רבים משמו, [לדוגמא: אחד המקומות בהם מצא רמז בתורה לשמו שלו, הוא הפסוק: "אבן שלמה וכו'" - המילים "אבן" שלמה - מרמזים אל ראשי התיבות של שמו: "אליהו בן שלמה"]. בפרד"ס התורה יש רבדים רבדים, רובד לפנים מרובד, ובפנים ישנו הסוד, הנסתר.

גם עלינו מוטלת החובה לשאוף אל לימוד הפנימיות, כמובן שלא כל אחד יכול ללמוד כל דבר, ולא בכל פרק בחייו. הדברים מוכרחים להילמד אך ורק על פי סדר, קומה אחר קומה, על פי הדרכתם המדוקדקת של גדולי תורה.

מכל מקום, העובדה שישנם אשר נכשלים ונסחפים אל הבנות מוטעות ושגויות, ואפילו אל תחומי איסור, אינה מהווה סיבה למנוע אותנו מלימוד פנימיות התורה.

אבל ישנם כאלה, אשר "מתנכרים אל סוד ה'", ומתוך כך, נראית להם הגלות טובה.

כאשר אנחנו מדברים על קדושת ארץ ישראל, על צפיית הישועה, על סגולת ישראל, על המשמעות של בנין האומה כאומה וממלכה בארץ ישראל, אנחנו מדברים על מושגים של קודש. הדברים אינם ניתנים להסבר רציונלי רגיל. הרב דוד כהן זצ"ל, "הרב הנזיר", תלמידו של הרב זצ"ל, ועורך ספרו הגדול "אורות הקודש", מספר בהקדמה ל"אורות הקודש": "כשנשאל הרב בראשית עריכת מאמר הקודש, מה גדר הקודש, והתשובה היתה, המתגלה מתוך התורה, שהוא הרצון העליון. והרגשתי שרבנו לא נתן כל גדר לקודש, לעומק מהותו, קודש הקדשים, כי אם הקודש המתגלה בקדושה". "הקודש, שערכו אינו נמצא בלכסיקון הפילוסופי, שחושבים שמקומו אינו אלא בדת, הוא עצם חכמת הקודש, המתגלה בקדושה המתפשטת בכל העולם".

מסביר הרב הנזיר את הבנתו את תשובת הרב: קודש הוא דבר שאין הסברו רציונלי רגיל, מדובר בדברים שבקדושה. כך גם לגבי הבנת התוכן של ארץ ישראל: זהו תוכן של קדושה.

"כי למשיג רק את השטח הגלוי וכו'" - הרב בא להסביר כאן מציאות מסוימת, של גדולי תורה, אשר הנושא של ארץ ישראל לא מדבר אליהם. ומוסיף הרב ומבהיר: על "לא שוללים אנחנו כל מין ציור והבנה המיוסד על ישירות ורגשי דעה ויראת שמים באיזו צורה שהיא, רק את אותו הצד ששיטה כזאת תחפוץ לשלול את הרזים ואת השפעתם הגדולה רוח האומה. כי זהו אסון שאנו חייבים ללחום אתו, בעצה ובתבונה, בקדושה ובגבורה".

אסור לשלול דרך של לימוד והבנה בשכל. בכלל - השכל הוא הכלי הבסיסי ללימוד התורה. אבל, אם הדברים סותרים אל החכמה הפנימית, הרי - "כי זהו אסון" - וישנה חובה להילחם כראוי נגד "אותו הצד ששיטה כזאת תחפוץ לשלול את הרזים ואת השפעתם הגדולה על רוח האומה". המלחמה איננה עם כלל השיטה, ח"ו, אלא רק עם הצד שבו היא רוצה לשלול את חכמת האמת.

הדברים האמורים כאן אינם פשוטים, וצריכים זהירות רבה. מדובר כאן ביחס אל גדולי ישראל, והזהירות צריכה להיות עצומה. חלילה וחס מלזלזל במישהו מהם, או בתורתו. מורנו ורבנו, הרב צבי יהודה זצ"ל, היה מקדים הקדמה ארוכה לפני לימוד הפרק הזה. הרצ"ה היה מבאר כי הפרק הזה מכוון כלפי גישתו של הרש"ר הירש, כנגד ההשקפה הטוענת, שעניינה של ארץ ישראל הוא עניין מעשי.

אנחנו איננו יכולים לדבר כנגד הרש"ר הירש, זה עניין של סדרי גודל, אנחנו איננו רשאים לדבר כזה. הרצ"ה יכל להרשות זאת לעצמו, בייחוד שהוא דיבר, מן הסתם, גם מתוך השקפתו של הרב זצ"ל. הרצ"ה היה אומר, שאמנם הרש"ר הירש היה גדול בתורה, וגם היה גדול מאוד בהסברה, אבל הוא לא היה "גדול הדור". פירושו של הרש"ר הירש הם נפלאים, ועד היום הם נלמדים על-ידי רבים, ואהובים מאוד על לומדיהם. אבל בדורו היו רבנים, גדולים יותר, שהתנגדו לדרכו. כדוגמא הביא הרצ"ה את הרב במברגר זצ"ל, והיה מאריך מאוד להאיר את גדולתו הייחודית. הרב במברגר התנגד לדרכו של הרש"ר הירש. מחלוקת גדולה היתה באותו דור בעניין "פירוד הקהילות". באותו דור התחילה להתפשט הרפורמה, והרש"ר הירש התווה דרך של הקמת קהילות נפרדות, אורתודוקסיות, במקומות בהן פשתה הרפורמה בקהילות הקיימות. הנצי"ב מוולוז'ין (מענקי הדור, אם לא הגדול שבהם, ראש ישיבת וולוז'ין המפורסמת, אצלו למד גם מרן הרב זצ"ל) התנגד לכך בחריפות רבה. הוא אמר על המהלך הזה כי הוא דומה לנעיצת חרבות בגופה של האומה! ועוד במצב שבו כל הגויים עומדים נגדנו. גם הרב זצ"ל מאוד התנגד לרש"ר הירש על רקע העניין של פירוד הקהילות, על ההפרדות מעל הקהילה הכללית של היהודים.

עניין זה נובע מצורת ההבנה את משמעותה של סגולת ישראל - ביסוד הבנת הדברים עומדת ההכרה, כי "ישראל - אעפ"י שחטא - ישראל הוא". יהודי הוא יהודי משום שיש בו נשמה יהודית, ולא בשל שמירת התורה והמצוות שלו. כאשר לא מחזיקים בהבנה זו, כפי שביארנו אותה לעיל, עלולים לבוא לידי התייחסות שלא כראוי אל מי שאינו שומר תורה ומצוות, עד כדי לחשבו כגוי.

נראה כי הדברים תלויים במחלוקתם של ר' מאיר ור' יהודה במסכת קידושין. האם גם כאשר

ישראל חוטאים "נקראים בנים למקום" או לא. ר' יהודה אומר שלא, ור' מאיר אומר שכן. בדרך כלל, ברוב המקומות בש"ס בהם נחלקו ר' מאיר ור' יהודה - ההלכה היא כר' יהודה. אבל כאן, מביא ר' צדוק (הכהן מלובלין) הוכחות מיוחדות, כי במחלוקת זו ההלכה היא דווקא כר' מאיר, ואף על פי שחטאו ישראל - נקראים בנים למקום. יש לדברים גם השלכות הלכתיות.

אנו, יש לנו את הכרעתו של הראי"ה זצ"ל. הרב היה גדול בכל התחומים. אבל בעניינים אלו במיוחד הוא היה "גדול הדור": עניינים אלו הם מסכת בפני עצמה. וכדי לדעת אותה כראוי - צריך להשקיע בה לימוד מיוחד.

הרב, בתחומי המחשבה בכלל, ובייחוד בענייני סגולת ישראל, והגאולה, הקיף את הדברים מכל צדדיהם, וניתן לומר כי הוא גדול הדור בזה. גדולי תורה רבים פשוט לא עסקו בעניין זה! לפחות לא באופן שהרב עסק בו. לדוגמא: מי שלא למד את ספרי המהר"ל מפראג, כמו ספר "נצח ישראל", או ספר "גבורות ה'", יקשה עליו מאד להיות מומחה בעניינים אלו.

דעתו של הרב כאן היא: צריך להכיר את ערך הסגולה הפנימית של ארץ ישראל. והדבר קשור באופן ישיר להבנת עניין סגולת ישראל. הופעתו של עם ישראל כעם, על כל המערכות, של מדינה מסודרת, של צבא, של מלך, של בית מקדש, של סנהדרין, וכו', וכו', אפשרית רק בארץ ישראל, וזו הרי המטרה של עם ישראל - להיות אומה שלמה, המתנהגת בכל סדרי החיים שלה עפ"י התורה. לעומת זאת, אם בני העם היהודי הם רק יחידים ופרטים השומרים מצוות, אזי ארץ ישראל עשויה להפוך להיות רק כלי, כלי לקיומן של יותר מצוות (וכיו"ב), ואם כן אפשר יותר בקלות לוותר עליה, ח"ו. לגבי הפרדת הקהילות, כבר אמרנו, שהרב התנגד לה בחריפות.

(כמובן, שאין בכל האמור לעיל משום הוראה למעשה, בכל מקרה של שאלה, כיצד יש לנהוג לגבי יחס וקשר עם אנשים, שיחסם אל תורת ישראל אינו כראוי, יש לקבל הדרכה מאת תלמידי חכמים).

הרב צבי יהודה היה מאריך מאוד בביקורת על הדרך, של ראיית עם ישראל כפרטים שומרי תורה ומצוות, ביקורת חריפה. הגמרא⁸ שואלת: מדוע בא החורבן? או בלשון הפסוק: "על מה אבדה הארץ"? ודורשת הגמרא, כי אף אחד לא ידע לתת תשובה לשאלה זו, עד שהקב"ה עצמו ענה עליה: "על עזבם את תורת וכו'" ומסבירה הגמרא: "שלא ברכו בתורה תחילה". היה הרצי"ה מבאר: ודאי שאת ברכת התורה עצמה - אמרו, אבל את התוכן שלה, שהוא בסיס לכל לימוד התורה (שהרי ברכה זו הוקבעה קודם הלימוד, ומתוכה יש לגשת אל הלימוד), לא הפנימו כראוי. התוכן הזה הוא תוכנה של הברכה, "המעולה שבברכות", שבאה קודם וסמוך אל הלימוד: "אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו" - נתינת התורה באה מתוך כך שעם ישראל נבחר מכל העמים. קודם כל, הבסיס לכל - הוא בחירת עם ישראל, עמו של הקב"ה. ובשביל העם הזה, ואל העם הזה, נתינת התורה. בגלל הנשמה האלוקית הנמצאת בתוכנו, נשמה אשר תמיד מקושרת בתוכה אל הקב"ה, בגלל נשמה זו זכינו אל התורה הקדושה, והנשמה הזו נמצאת בכל יהודי ויהודי.

העניין הזה הוא עניין חשוב, ויש להאריך בו הרבה, כיוון שעד היום יש על כך ויכוח גדול.

8. ראה בבא מציעא פה.-, וכן נדרים פא.

מתוך ההבנה הזו של הרב, באה גם ההשלכה של הדברים למעשה, באה התייחסותו של הרב אל הרחוקים מתורה ומצוות. יש לנו ויכוח נוקב עם מי שאינו מקפיד על שמירת התורה והמצוות, אבל יחד עם הויכוח הזה, ובלא לוותר על דעתנו כמלוא הנימה - עלינו לדאוג לאותם האנשים שאתם אנו מתווכחים, הם אברים ששייכים אל הגוף שלנו, הם חלק מאתנו - ולכן חובה עלינו לדאוג לאבר החולה, ולרפא אותו. צריכה להיות לנו ביקורת, וביקורת חריפה, על הריחוק משמירת תורה ומצוות, אבל הביקורת צריכה להיות ביקורת של קשר, ביקורת של אהבה.

הדרישה, לנהוג ולחיות בדרך שהצגנו, היא דרישה קשה, והיא מצריכה הכרה פנימית עמוקה, היא דורשת גדלות אמיתית. הדרך הזו דורשת זהירות רבה: מצד אחד להיזהר ולהישמר מאוד, שהאהבה אל הטוב, אל הנשמה היהודית, לא תשטש בשום אופן את הדחייה והמיאוס של השלילה. ומצד שני - להפך - שמיאוס ודחיית הרע, לא יפגום ח"ו באהבת ישראל האמיתית. יש לאחוז בסלידה ובאהבה כאחד. זוהי תפיסה גדולה, ולא קלה. אבל זוהי תפיסתו של הרב, עלינו להיות גדולים באמת, ולזכות לאחוז בשלמות בדרכו של הרב.

חשוב לציין: דברי הרב לגבי יחס אל אחים רחוקים הנם ארוכים, עמוקים ומורכבים. הם אמורים דווקא לדורות גדולים של גאולה, וגם בדורות אלו אינם מדברים על כל מערכת יחסים, ולא על כל אדם. הדברים האמורים כאן, הנם רק קווים כלליים, העומדים בבסיס הדברים שחידש הרב, לגבי יחס אל מי שאינם שומרי תורה ומצוות. גם אחרי קריאת האמור כאן - הדברים עדיין צריכים לימוד מקיף ומעמיק, ובודאי, שכל השלכה של הדברים למעשה, דורשת שיקול דעת גדול, והוראה של רב מורה הוראה.